

**UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE LITERE
CATEDRA DE LITERATURĂ MAGHIARĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE HUNGAROLOGIE**

**Satiră, polemică, valori politice.
Activitatea literară a lui Szatsvay Sándor
–REZUMAT–**

Coordonator științific:

Prof. dr. EGYED EMESE

Doctorand:

ANTAL ORSOLYA

CLUJ – NAPOCA

2011

CUPRINS

I. Introducere: scopul cercetării.....	3
II. Biografia și opera literară a lui Szatsvay Sándor. Sinteza cercetărilor anterioare.....	9
1. Szatsvay Sándor: fragmentele unei biografii.....	9
Reflectări metodice.....	10
Surse.....	12
Originea și anii de studiu ai lui Szatsvay Sándor.....	18
<i>Magyar Hírmondó</i>	22
<i>Magyar Kurir</i>	29
Trei surse necunoscute.....	42
Căsnicia.....	48
Anii petrecuți la Cluj.....	51
Notițe necrologice.....	55
Concluzii.....	57
2. <i>Literatura de specialitate despre activitatea de publicist a lui Szatsvay Sándor</i>	58
Jurnalistul rebel și direct: imaginea lui Szatsvay în secolul al 19-lea.....	58
Considerente din mijlocul secolului 20 despre ideile antif feudale și anticlericale ale lui Szatsvay.....	62
Jurnalistul iozefinist: locul lui Szatsvay în istoria presei maghiare.....	65
Aspecte noi în literatura de specialitate: reflectări în baza teoriei mass-mediei din secolul al 21-lea.....	71
3. <i>Textele mai puțin cunoscute ale lui Szatsvay</i>	81
III. Problemele filologice legate de traducerile lui Szatsvay.....	86
<i>Zakkariásnak... Romából költ levelei</i>	87
Ceea ce nu apare în caseta editorială.....	88
Textul original și autorul acestuia.....	89
Traducătorul.....	94
Ediții regăsite în Cluj-Napoca.....	96
Manuscrisul scrierii intitulate <i>Zakkariásnak levelei</i>	98
<i>Az – Izé – Purgatóriumhoz- való utozása</i>	99
Despre datele casetei.....	99
Textul original.....	102
Ediții, care se regăsesc în Cluj-Napoca.....	104
IV. Contextul istoric al ideilor reflectate în traduceri: interpretarea noțiunii de toleranță în traducerile satirice ale lui Szatsvay.....	106
1. <i>Repere metodice</i>	106
2. <i>Despre literatura politică de la sfârșitul secolului al 18-lea</i>	108
Curentul „liberal”.....	110
Din istoria ideii de toleranță.....	111
Polemici în jurul actului de toleranță.....	115
Voltaire și adepții săi maghiari.....	116
Szatsvay, scriitorul voltairian.....	119

3. Principii politice in textul Zakkariásnak levelei.....	121
Scrisoare despre toleranța religioasă: <i>Nyoltzadik Levél. Az Eretnekek' Fő kikeresőjéhez Madritba</i>	131
4. Reinterpretarea intențiilor autorului in textul <i>Az – Izé</i>	137
Paratexte.....	137
Reinterpretarea tezei principale.....	141
Traducere sau prelucrare?.....	143
Monolog despre libertatea de credință.....	154
5. Limbajul guvernării progresiste.....	158
V. Literatura și politicul – istoria recepției traducerilor.....	162
1. „...Tolerantziának méglen nyaka szakad.” <i>Apologie și confesionalitate, concepte literare în volumul Igaz Magyar scris de Szaicz Leó</i>	162
2. <i>Viziune luministă și confesionalitate</i>	174
3. <i>Chestiunea limbajului, atitudine traductorială</i>	180
4. <i>Literatura și politicul</i>	184
VI. Problema genului literar în operele de traducere.....	190
<i>Zakkariásnak levelei</i>	190
Conținut politic.....	190
Umor, ironie.....	192
Satiră.....	196
Pamflet.....	205
Roman politic și satiric.....	208
<i>Az – Izé – Purgatóriumhoz-valor utozása</i>	211
Călătorie vizionară.....	211
Perifraza a lui Dante.....	213
Parabolă, dialog.....	218
Tradiția renașcentistă a dialogului satiric.....	220
<i>Aprecierea în literatura maghiară a descrierii satirice</i>	223
VII. Sinteză și concluzii.....	230
VIII. Surse bibliografice și literatura de specialitate.....	238
1. <i>Surse bibliografice</i>	238
2. <i>Literatura de specialitate</i>	243
IX. Anexă.....	253

CUVINTE-CHEIE: literatură și politică, atitudine de traducător, polemică, discurs politic, politologie discursivă, toleranță, voltairanism, anticlericalism, iosefinism, presă vieneză, broșuri din perioada iosefină, satiră, roman despre stat, roman epistolar, comic

STRUCTURA ȘI REZULTATELE DISERTAȚIEI

Punctul de plecare a cercetării legate de tema disertației a constituit-o două opere de traducere din germană în maghiară de la sfârșitul secolului XVIII: *Zakkariásnak... Romából költ levelei* (1786)¹ respectiv *Az – Izé – Purgatóriumhoz-való utozása* (1786)² transpuse din germană în maghiară la sfârșitul secolului al 18-lea. Cercetarea concentrată asupra contextualizării acestor texte a condus la opera și activitatea traducătorului Szatsvay Sándor și la problematica conexiunilor dintre politicul și literatura de la sfârșitul secolului XVIII.

Primul capitol mai mare al disertației rezumă rezultatele istoriei cercetării referitoare la opera și activitatea literară a lui Sándor Szatsvay, în principal cu scopul de a completa lacunele în cunoștințele noastre. Prima unitate a capitolului este construită în jurul vieții autorului și ale aspectelor acesteia încă neelucidate și dezbătute în continuare: pe parcursul acestor aspecte am încercat să iau în considerare și să evaluez sursele legate de sursele biografice, să prezint unele informații greșite și contradictorii, în măsura în care a fost posibil, să elucidez unele probleme biografice nerezolvate, și să completez biografia scriitorului. Reevaluarea vieții autorului, considerat primul gazetar politic maghiar, nu a avut loc nici până în prezent, cu toate că acesta are o operă foarte bogată și diversă: astfel, după biografia realizată în secolul XIX de către Elek Jakab³, subcapitolul reprezintă prima sinteză de acest gen. Cel de-al doilea scop al subcapitolului este plasarea carierei gazetarului iluminat de la sfârșitul secolului XVIII între celelalte tipuri de cariere intelectuale de la sfârșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX: pentru Szatsvay, profesia de gazetar îi oferă posibilitatea profesării rolului intelectualului implicat activ în afacerile publice – practicarea acestui rol poate fi considerat și ca o încercare de a trece la stilul de viață de nobil cu

¹ *Zakkariásnak a' pápa titkos iró-deákjának az austriai tartományokban lett vallásbéli meg-világosításról, Romából költ levelei az ő lelki barátjaihoz. Ki-adattattak egy eretnek-által. Fordítottak olasz-nyelvből. 1786. Eszt.*

² *Az – Izé – Purgatóriumhoz-való utozása 1786. Sz. S.*

³ JAKAB Elek, *Szacsavay Sándor I.*, Figyelő: Irodalomtörténeti közlöny, 1881/ 11, 161-174.; Uő, *Szacsavay Sándor II.*, Figyelő: Irodalomtörténeti közlöny, 1881/11, 252–267.; Uő, *Szacsavay Sándor V.*, Figyelő: Irodalomtörténeti közlöny, 1881/ 11, 321-346.; Uő, *Szacsavay Sándor VI.*, Figyelő: Irodalomtörténeti közlöny, 1882/ 12, 25-43.

funcție publică. Cele două traduceri reprezintă de asemenea manifestarea ambițiilor literare de la începuturile carierei sale, acestea, prin publicarea lor sub formă de pamflet, pot fi definite ca și genuri complementare în expresia criticii sociale asumate în mod deliberat de autorul intelectual luminat, deoarece comparativ cu articolele jurnalistice, mediul lor permite o franchețe mai îndrăzneță și o satiră mai tranșantă. Prin ruperea relațiilor de lucru cu *Magyar Kurir* însă, profesia de gazetar nu mai poate fi urmată de Szatsvay, iar toate acele genuri și medii în care până atunci și-a formulat pozițiile îi devin inaccesibile: de aici încolo, exprimarea luărilor de poziții politice se poate observa doar în pasquilusurile scrise despre nobilii transilvăneni, care în aceea perioadă se răspândeau în formă de manuscris. Puținele date pe care le avem despre el ne arată că în anii petrecuți la Cluj, Szatsvay s-a întors la rolul jucat la începutul carierei sale: cel de mic nobil agricultor și horticultor, care se implică doar cu măsură în afacerile publice. Cariera sa - împreună cu cea a lui Mátyás Rát și Miklós Révai - reprezintă totodată exemplul tipic pentru stadiul incipient al instituționalizării profesiei de gazetar în Ungaria sfârșitului de secol XVIII.

Prezentarea istoriei cercetării referitoare la Szatsvay nu poate fi completă fără considerarea rezultatelor de istoria presei, astfel cea de a doua unitate a primului capitol urmărește aprecierea activității sale de gazetar și procesul de canonizare a operelor sale: textele care au apreciat opera sa datorită spiritului și viziunii asupra literaturii și a epocii în care au apărut, precum și datorită diferențelor de puncte de vedere ale autorilor acestora - în mod evident accentuează aspecte diferite ale publicisticii lui Szatsvay. După cum am observat, în istoria aprecierii muncii de publicist a lui Szatsvay se pot distinge cel puțin patru faze sau moduri de vorbire. În concepția despre literatură din perioada celei de a doua părți a secolului XIX și a primei părți a secolului XX, Szatsvay a întruchipat tipul gazetarului iluminat, reprezentant al aspirațiilor progresiste, rebel și franc - antifeudalismul și anticlericalismul său dovedindu-se virtuți. Cercetările de istoria presei efectuate în cea de a doua parte a secolului 20 însă au reconsiderat poziția și importanța lui Szatsvay în istoria presei maghiare: în monografia sa de presă György Kókay, tratează activitatea de ziarist și redactor a lui Szatsvay din perspectiva iosefinismului; în opinia sa opera acestuia este subevaluată față de cele ale contemporanilor săi chiar datorită iosefinismului consecvent exercitat. Domeniile în care cercetările de istoria presei recunosc în mod neechivoc importanța lui Szatsvay sunt răspândirea și transpunerea în Ungaria a ideilor și inovărilor de gen ale presei și publicisticii vieneze ce se dezvoltă în această perioadă, precum și a noilor genuri jurnalistice ce rezultă din transformarea presei în ultimele decenii ale secolului XVIII din ziare ce relatează știrile fără luări de individuale de poziție în organe de presă

critice. Cercetările actuale privind activitatea jurnalistică a lui Szatsvay reprezintă dovada faptului că corpusul Szatsvay poate deveni un teren pasionant de cercetare și în viitor din perspective moderne cum ar fi: dezbaterile de citire, noțiunea publicității, autonomizarea literaturii sau abordarea din perspectiva istoriei mediei. Prin aceste perspective putem să depășim barierele impuse de presupunerile analizelor care consideră opera lui Szatsvay și a contemporanilor săi cu scopul evaluării. Tot în acest capitol iau în considerare și alte opere publicate sau în manuscris ale lui Sándor Szatsvay, opere pe care literatura despre el nu le amintește sau le amintește doar fugar: fac cunoscute traducerea lui György Frigyes Seiler a *Kis és Histórikus Catechismus* și pamfletul intitulat *Hazafiak tüköre. Magyarok!* și le completez cu adăugări filologice și surse care demonstrează faptul că autorul acestora a fost Szatsvay.

Pe lângă sinteza referitoare la biografia autorului și la activitatea sa literară, un alt obiectiv al disertației îl reprezintă prezentarea celor două opere de traducere mai sus amintite și uitate ale lui Szatsvay - *Zakkariásnak levelei* și *Az – Izé* – clarificarea aspectelor legate de apariție și plasarea acestora în opera Szatsvay și în contextul literaturii maghiare din secolul XVIII.

Cel de al doilea capitol al lucrării schițează problemele filologice legate de aceste traduceri: deoarece amândouă publicații au apărut anonim și chiar și veridicitatea datelor acestora din impressum sunt îndoielnice, realizez un rezumat al referirilor și presupunerilor disparate din literatura de specialitate legate de autor și locul publicării și prezint rezultatele cercetărilor mele privind originalul, textele-sursă și autorii acestora. Analiza filologică este completată de luarea în considerare a edițiilor publicațiilor din bibliotecile din Cluj-Napoca, și nu în ultimul rând de prezentarea formei în manuscris a textului *Zakkariásnak levelei*, descoperit pe parcursul cercetării. Rezolvarea problemelor filologice legate de traduceri, identificarea textelor sursă și identificarea autorului în cazul *Zakkariásnak levelei* rezează elemente noi în filologia acestor opere.

Cel de-al treilea capitol prezintă analiza legăturilor dintre aceste traduceri și tipurile de discursuri politice pe baza rezultatelor cercetărilor referitoare la literatura secolului XVIII, la corpusurile de texte create în perioada curentului “liberal” al anilor 1780 – 90, iar în cadrul acestui corpus la cercetările privind polemicile din jurul decretelor lui Iosif II. Deoarece polemica din jurul edictului de toleranță s-a legat în aceea perioadă de cultul Voltaire, ating și problemele traducerilor operelor lui Voltaire în limba maghiară din aceea perioadă, mai ales datorită faptului că textele alese de mine sunt considerate în literatura de specialitate ca fiind în primul rând texte iosefine de inspirație voltairiană, care au pătruns în literatura maghiară în mod indirect, prin intermediul traducerilor și

adaptărilor operelor autorilor austrieci iosefini. Importanța textelor noastre - ce conțin o critică voltairiană a religiei și a fanatismului religios - trebuie cu atât mai mult evidențiată cu cât acestea aparțin unei linii a receptării operei lui Voltaire în limba maghiară care până acum a beneficiat de foarte puțină atenție. În acest sens, abordarea din perspectiva istoriei ideilor nu poate fi ocolită, deoarece istoria literaturii, deși îl consideră pe Sándor Szatsvay ca reprezentantul voltairianismului iosefin, a studiat prezența ideilor lui Voltaire până în momentul de față doar în articolele sale de ziar. Prin urmare, seria paralelelor voltairiene poate fi completată și cu textele alese de noi, cu toate că, datorită faptului că traducătorul prezintă cititorilor maghiari ideile iluminismului francez prin traducerile textelor germane, putem vorbi doar de o influență voltairiană indirectă.

Prezentarea propriu-zisă a conținutului operelor de traducere este inclusă tot în acest capitol: în cazul ambelor texte mă străduiesc să pun în evidență problemele religioase-politice, să interpretez acele componente ale textelor prin care traducătorul/ autorul lor le marchează ca și texte politice (astfel de exemplu în cazul operei *Az – Izé* devierile concepționale de la textul original în limba germană), ilustrând astfel cât de mult se încadrează aceste texte în literatura politică a perioadei. Szatsvay, deși traduce destul de fidel textele-sursă, în special prin paratexte și o utilizare mai brută a limbii conferă un caracter polemic traducerilor sale, astfel acestea apar ca argumente, ilustrări în dezbaterile religioase din epoca respectivă. Din ambele texte aleg câte un pasaj cu scopul de a prezenta funcționarea acestui tip de discurs politic: analizez interpretările locale ale ideii de toleranță în pasajele care polemizează ideea toleranței religioase cu ajutorul considerentelor metodologice ale politologiei discursive. În pasajele analizate ne întâlnim cu ideea esențială a doctrinelor de toleranță și, pe deasupra, în urmărirea ideilor și în sistemul de argumente se poate recunoaște un discurs bazat pe drepturi naturale și limbajul absolutismului luminat. Amândouă texte urmează argumentarea universalistă de drepturile omului care consideră libertatea religioasă ca fiind derivatul drepturilor omului cu valabilitate eternă și inalienabile. Astfel, în dezbaterile legate de edictul de toleranță a lui Iosif II, traducerile proclamă dreptul la religie - înțeleasă ca și convingere personală - și libertatea religioasă. Gestul traducerii în limba maghiară poate fi considerat o atitudine intenționată și foarte probabil poate fi interpretat nu doar ca luarea unei poziții în dezbaterile religioase din epocă. Acesta, într-un context mai larg, reflectă și acceptarea rolului de popularizare a ideilor filosofice și răspândirea erudiției de către traducător. În cazul operelor alese de noi interpretarea specială, locală a noțiunii de toleranță poate fi realizată nu numai la nivelul textului – în formularea beletristică a

sistemului de argumente a absolutismului luminat – ci și în asumarea rolului social al traducătorului Szatsvay ca scriitor (și ziarist).

În același timp însă, interpretările din perioada autorului, respectiv cele ulterioare ale *Zakkariásnak levelei* și *Az – Izé – Purgatóriumhoz-való utozása* nu identifică deloc gestul de traducător al lui Szatsvay ca propagare a toleranței. Capitolul patru examinează istoria recepției acestor texte de traduceri care se află la limita dintre literatură și politică. Dintre aprecierile acestor opere se arată a fi normativă cea a cititorului și criticului acestora din aceea perioadă, Leó Szaicz – cu toate că acesta reprezenta un punct de vedere destul de izolat și atunci. Astfel analizez în detaliu observațiile sale apreciative din cartea sa intitulată *Igaz magyar*: în critica sa de perspectivă neechivoc catolică, Szaicz îl atacă în primul rând pe scriitorul și traducătorul protestant. În notele sale de subsol predicatorul declară că la sfârșitul secolului XVIII merită să discutăm nu doar despre diferențierea dintre discursul religios și laic; chiar și înăuntrul discursului religios observațiile sunt formulate în baza unor presupozii diferite. Pe de altă parte, critica sa reprezintă exemplul cel mai reprezentativ al relației contradictorii dintre intelectualitatea religioasă și laică din această perioadă și dintre literatura religioasă și iluminism: textele cu conținut anticlerical, similare operelor de traducere puteau să se bazeze pe bună dreptate pe cititori din rândul oamenilor religioși, sau mai ales pe ei, având în vedere că observațiile critice ce ni s-au păstrat provin aproape în exclusivitate de la aceștia din urmă. Cu toate că și-au scris textele contra iluminismului, o precondiție a criticii lui Szaicz și a autorilor religioși a fost familiarizarea cu aceste doctrine, astfel încât să poată riposta în mod eficient. În acest sens, discursurile lor sunt chiar variantele particulare, religioase ale discursului iluminismului. Reflexiile lui Leó Szaicz privind traducerile lui Szatsvay pun sub semnul întrebării aceea perspectivă, care în literatura de specialitate s-a formulat despre iluminism ca și proces unidirecțional al laicizării.

Din scurtele reflexii referitoare la aceste traduceri scoase din literatura de specialitate se poate observa faptul că cititorii acestor texte le interpretează și ulterior ca luări de poziție într-o dezbatere religioasă, și apreciază natura lor de traduceri fie ca un gest exagerat de semnificativ fie doar ca imitarea curentelor străine la modă. În același timp, această ambivalență se poate observa și în aprecierea stilului textelor: sunt considerate fie vii, foarte maghiare și ușor lecturabile, fie prea france, vulgare și brute. În istoria receptării acestora ne întâlnim continuu cu o aparentă contradicție: textele sale sunt definite fie ca pamflete anticatolice de spirit protestant fie ca satire anti-clericale și anti-religioase. Eu consider însă că cazul calvinistului propagator de toleranță Szatsvay este

exemplul reprezentativ al îmbinării perspectivei luminate cu cea a confesionalității din aceea perioadă și al tipului de intelectual cu identitate confesională conștientă și luminată. În cazul său, anticlericalismul nu poate fi identificat doar cu anticatolicism, aceasta înseamnă și critica centrată pe reformarea bisericii în care intenția popularizării ideii de toleranță se află pe primul loc.

Tot aici, din perspectiva limbii și atitudinii de traducător, încerc să răspund la întrebarea cum pot fi încadrate aceste texte traduse din limba germană în maghiară în literatura maghiară de traduceri a perioadei, deoarece până în prezent literatura de specialitate a interpretat aceste texte în primul rând din perspectiva confesionalității și a politicii și nu a atribuit importanță mare acestei întrebări. Toate acestea își au probabil explicația în faptul că, prin principialitatea lor, operele de traducere nu se încadrează neapărat în paradigma pe care literatura de specialitate este obișnuită să o accentueze în privința programelor maghiare de traducere de la sfârșitul secolului XVIII. Atitudinea de traducător a lui Szatsvay reprezintă cazul vizibil particular al concepțiilor de traducere din aceea perioadă: în cazul *Zakkariásnak levelei* și al *Az – Izé Purgatóriumhoz-való utozása*, folosirea limbii maghiare probabil nu înseamnă exprimarea atitudinii politice ce sfidează interesele imperiului – textele nu au avut ca prim scop îmbogățirea literaturii naționale sau popularizarea în limba maternă a literaturii clasice contemporane sau a rezultatelor științelor, ci mai ales scopul transpunerii unor idei politice sau, mai general, filosofice în limba maghiară. Traducerile lui Szatsvay ne stau ca mărturie că aceste cunoștințe ce se vroiau a fi popularizate în anumite cazuri puteau fi și de natură politică. Astfel programele de traducere din aceea perioadă chiar nu pot să fie încadrate ca tendințe orientate exclusiv către îmbogățirea și dezvoltarea beletristicii.

Totodată, datorită faptului că aceste texte aparțin categoriei literaturii politice, din capul locului sunt texte mixte, aflate la limita dintre literatură și politică, astfel încerc să argumentez de ce pot fi textele cu conținut politic similare operelor de traducere semnificative și din punctul de vedere al istoriei literaturii: ca produse ale iluminismului iosefin, aceste texte au jucat un rol foarte important în istoria formării literaturii în anii 1780, deoarece prin conținutul lor social important și modern, respectiv din punct de vedere estetic au influențat în mod semnificativ gustul literar al epocii. Din păcate, în istoria literaturii maghiare reabilitarea unor astfel de texte cu conținut politic nu s-a realizat încă, cu toate că la popoarele vecine s-au realizat încercări cu valoare de exemplu în domeniul literaturii epocii luminilor. De exemplu, reevaluarea literaturii austriece în proză de la

sfârșitul secolului XVIII în forma tratatului lui Leslie Bodi⁴ poate fi considerată un model și în cazul nostru, în ceea ce privește concluziile trase din perspectiva istoriei literaturii: prin prelucrarea monografică a literaturii vieneze în proză din această perioadă Bodi reușește să elaboreze cadrul în care pot fi plasate și asemenea texte cu conținut politic. Analiza lui Bodi dovedește că aceste tipuri de texte, ca și *Zakkariásnak levelei* și *Az – Izé*, constituie o parte importantă a literaturii de la sfârșitul secolului XVIII, deoarece, ca și în cazul textelor-sursă ale acestora, și acestea îndeplinesc în mai multe privințe criteriile romanului, în acest sens jucând un rol important și în procesul formării romanului original maghiar.

Deoarece conținutul politic și critica societății se realizează în cazul ambelor traduceri prin ajutorul limbajului, al formei și al instrumentarului literar, în capitolul cinci le abordez din punctul de vedere al genurilor literare. În acest sens, abordarea este o încercare de a le citi ca texte literare, mai ales datorită faptului că din punctul de vedere al genului, ambele traduceri se dovedesc a fi foarte complexe. Astfel, această analiză are ca scop scoaterea în evidență a diferitelor caracteristici de gen ale acestor texte și plasarea operelor în tradiția genurilor literare. În urma analizei din punct de vedere de gen al pasajului din *Zakkariásnak levelei* am ajuns la următoarea concluzie: structura textului, sistemul de argumente atent construit și întregul arsenal al diferitelor tipuri de argumente atestă o elaborare retorică temeinică, iar critica se realizează în primul rând în expresie și în textualitatea celor prezentate. Pe lângă scopul de convingere și propaganda, nici funcția de divertisment nu este una secundară, ci una la fel de importantă ca intenția didactică. Cu alte cuvinte, textul este definit atât de conținutul politic cât și de expresivitatea și stilul lui literar, traducerile devenind astfel opere specifice, care se situează la limita dintre politic și literar, și care pot fi încadrate în categoria literaturii politice. Opera *Zakkariásnak levelei* se dovedește a fi un text foarte complex din punct de vedere de gen: este o epistolă, un pamflet scris în stilul documentelor protestante satirice, al “bărbaților dubioși”, care poate fi definit și ca o încercare de roman, deoarece unește mai multe genuri de roman din aceea perioadă: caracteristicile romanului epistolar, ale romanului de călătorie, ale romanului politic și ale romanului de stat satiric. În cursul abordării din punct de vedere de gen a operei *Az – Izé – Purgatóriumhoz-való utozása* scot în evidență faptul că toți cercetătorii care până acum au apreciat opera de traduceri ale lui Szatsvay, le încadrează în aceeași categorie: ambele texte sunt atribuite genului pamfletului satiric anticlerical. Nu acordă, de

⁴ Leslie BODI, *Tauwetter in Wien: Zur Prosa der österreichischen Aufklärung 1781–1795*, Wien; Köln; Weimar: Böhlau, 2., erweiterte Auflage, 1995 (Schriftenreihe der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des 18. Jahrhunderts, Bd. 6).

exemplu, atenție faptului că textul-sursă al traducerii *Az – Izé* nu este o broșură iosefină, ci un text german scris cu mult înainte și publicat în 1730. Totuși, prin paratextele plasate înaintea textului Szatsvay actualizează textul original, și îl transpune în literatura politică a perioadei în așa fel încât versiunea maghiară devine un text de dezbatere în multe privințe similar operei *Zakkariásnak levelei*. În cursul analizei din punct de vedere de gen a celui de al doilea text scot în evidență acele caracteristici de gen ale romanului, care indică o deviere de la cealaltă traducere a lui Szatsvay, respectiv cu ajutorul cărora acesta iese în evidență din multitudinea pamfletelor perioadei respective: relația operei cu literatura vizionară de călătorie, caracterul acestuia de palimpsest dantesc parodistic, respectiv caracteristicile comune cu dialogurile umaniste satirice.

În cazul ambelor texte acord o atenție deosebită analizei sursei comicului și a ironiei, respectiv modului de reprezentare satirică. În legătură cu aceasta din urmă ating și problema aprecierii reprezentării satirice în concepția literară din epocă. Exemplul textelor analizate atestă că metoda satirică de demascare nu a fost necunoscută în rândul autorilor maghiari de la sfârșitul secolului XVIII. Totuși, majoritatea istoricilor literari au respins aceste opere pur pasionale, vehemente și în mod expres didactice, văzând în operele satirice, în general, niște scrieri prea obiective, situate doar la periferia literaturii, curiozități din cadrul istoriei culturii lipsite de orice rang literar. Astfel, explicația pentru recepția lor negativă din epocă, precum și pentru neglijarea lor de mai târziu poate fi găsită în presupuzițiile de atunci și de mai târziu ale teoriei literare cu privire la descrierea satirică și comic.

Operele *Zakkariásnak levelei* și *Az – Izé* ies în evidență din multitudinea pamfletelor și textelor politice ale epocii – nu în ultimul rând maghiare – prin caracteristicile lor specifice de gen. Pe baza observațiilor critice pe care le deținem, putem spune că ambele texte au fost lecturi populare, însă odată ce au pierdut din actualitatea lor au pierdut rapid și interesul cititorilor, iar apoi - datorită caracterului lor de gen amestecat – au pierdut și interesul oamenilor de știință. Tocmai de aceea am putea să ținem cont de atenția istoricilor literari, pentru că, dincolo de faptul că reprezintă mediul traversărilor dintre limbi și culturi diferite, și realizează un aliaj al caracteristicilor diferitelor genuri literare, aceste texte sunt exemple ale trecerii graniței dintre filosofie, știință, politică și literatură. Sunt creații care în probleme sociale sau teologice nu polemizează prin argumente dogmatice, teologice, filosofice sau științifice, ci prin retorica și textualitatea lor - adică funcționează în primul rând ca și texte literare, și astfel revendică interpretarea lor modernă. Prin urmare, contextualizarea

acestora poate fi considerată și un studiu de caz care oferă constatări cu privire la caracterul literaturii de la sfârșitul secolului XVIII.

BIBLIOGRAFIE ALEASĂ

1. Surse bibliografice

Manuscrise

Copia Esztelneki Szatsvay Sándor Magyar Kurirjának 698. es 699 dik levelén 1790. 18 Junii Szórol Szóra ezt olvasni. = Fábchich József vegyes irományai XVIII. Szazad, Kolligátum, OSzK, Kézirattár, 466 Fol. Hung.

Zakkariásnak a' pápa titkos iró-deákjának az austriai tartományokban lett vallásbéli megvilágosításról, Romából költ levelei az ő lelki barátjaihoz. Ki-adattattak egy eretnek-által. Fordítottak olasz-nyelvből. 1786. Eszt. OSzK, Kézirattár, Quart. Hung. 2189 [Szatsvai Sándor].

Scrisori needitate

Mike Sándor levele Kemény Józsefnek, 1854. április 18., Román Állami Levéltár Kolozsvári Fiókja, Colecția personală Kemény József, Nr. 594., 1179. csomó.

Mike Sándor levele Kemény Józsefnek, 1855. január 19, Román Állami Levéltár Kolozsvári Fiókja, Colecția personală Kemény József, Nr. 594., 1179. csomó.

Szatsvaihoz, a Magyar Kurir Bétsi Ujság Szerkesztőjéhez irtt levele egy Névtelen Magyarnak., OSzK, Levelestár, 1100 Fol. Hung.

Szatsvay Sándor levele Teleki Józsefhez, 1785. február 10., MOL, A széki gróf Teleki család gyömrői levéltára (a Teleki /I/ Józsefhez címzett levelek közt), P 654 11. d., 31. tétel.

Szatsvay Sándor levele egy ismeretlenhez, 1788. március. 14., OSzK, Levelestár, 1897/ 46.

Surse publicate

Az Igaz Magyarok II. Része, írta Máriafi István Igaz Magyar, vagy is: Az igaz magyaroknak Máriához, az ő nagy aszszonyokhoz, és nagy pátronájokhoz- való különös áhétatosságáru, és a' mostani újságokról. II. Rész, melly szóll Sz. Istvánról, és egy kítsínyt a' régi, 's-mostani Sz. István-tagadókról is. Párisban és Berlinben, 1788. E.

[Szatsvay Sándor] *Az – Izé – Purgatóriumhoz- való utozása 1786. Sz. S. [s. 1.]*

[Szatsvay Sándor] *Az – Izé – Purgatóriumba- való utazása 1787. [s. 1.]*

Briefe aus Rom über die Aufklärung in Oesterreich von Zakkaria, päbstlichem Geheimschreiber, an seine geistlichen Freunde. herausgegeben von einem Prostestanten. Aus dem Italiänischen. Frankfurt und Leipzig, 1785.

DANTE, *Isteni színjáték*, ford. BABITS Mihály, Bp., Akadémiai, 1986 (Babits Mihály művei).

Kis és Histórikus Catechismus --- avagy Luter Mártonnak azon Kátéchismussa melly a' Biblia-béli Historiákat az Evangyélika hittel és erköltsi tudománnyal edgyütt magában foglalja, ki-adatott D. Zeiler György Friderik által Német Nyelven. Magyarra fordított Szatsvai Sándor által. Posonyban, nyomtattatott Patzko Agoston Ferentznél 1785.

KÖLCSEY Ferenc, *A leányörző. A komikumról = Kölcsey Ferenc Válogatott művei*, vál., szöveggond., jegyz., FENYŐ István, Bp., Szépirodalmi, 1975 (Magyar remekírók), 295-326.

Magyar Músa, XXXV., Költs Bétsben 2. Májusban 1787, 273-275.

Más-is igaz magyar írta Kalapatstis György. Mohilóban, MDCCXXXIX. Esztendőben.

RÉVAI Miklós, *A magyar szép toll*, közzéteszi és az utószót írta ÉDER Zoltán, Bp., Akadémiai, 1973.

Theophili Purefacti Wunderbare Reise nach den Fegefeuer, Nebst Einer genauen Beschreibung Der eigentlichen Beschaffenheit und des jetzigen Zustandes, wie auch Ursprungs des Fegefeuers, Imgleichen Von dem darauf abzielenden Nutzen Der Seelmessen, Weihwassers, Ablasses, letzter Oehlung und dergleichen, auch andern dabey vorkommenden Sachen. Allen solches zu wissen verlangenden zur Nachricht mitgetheilet. Im Jahr 1730. = Le passe-par-tout de l'Eglise Romaine des Dietrichs, Dessen sich die Römische Kirche an statt der Schlüssel Petri bedient, Vierdter Theil. Oder: Die Betrügereyen der Pfaffen und Mönche in Italien, beschrieben von Gabriel d' Emilliane, Ehemaligen Länen-Priester in der Römisch-Catholischen Kirche. Aus dem Englischen ins Teutsche übersetzt. Nebst vollständigem Register. Cölln am Rhein. 1730.

TOLDY Ferenc, *Tudományos Levelek. I.: Adatok Szacsvai Sándorról: Mike Sándor erdélyi országos levéltárnok úrhoz néhány levele gr. Kemény József úrnak*, Új Magyar Muzeum, 1856/5, 280–283.

TOLDY Ferenc, *Tudományos Levelek.: II. Benkő Józsefet, s a Hóravilág irodalmát illetők.: Gr. Kemény József, Mike Sándorhoz.*, Új Magyar Muzeum, 1856/ 6, 334-341, 334-339.

TOLDY Ferenc, *Tudományos Levelek.: III. Még valami Szacsvai Sándorról s a Hóra-dolgokról: Gr. Kemény József, Mike Sándorhoz.*, Új Magyar Muzeum, 1856/ 6, 334-341, 339-341.

[Szacsvai Sándor] Zakkariásnak a' pápa titkos író-deákjának az austriai tartományokban lett vallásbéli meg-világosításról, Romából költ levelei az ő lelki barátjaihoz. Ki-adattattak egy eretnek-által. Fordittattak olasz-nyelvből. 1786. Eszt. [s. 1.]

2. Literatură de specialitate

BALLAGI Géza, *A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig*, Bp., Franklin-Társulat, 1888.

BALLAGI Géza, „Zakariás levelei”, *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1887/ 23, 715-716.

BODI, Leslie, *Tauwetter in Wien: Zur Prosa der österreichischen Aufklärung 1781–1795*, Wien; Köln; Weimar: Böhlau, 2., erweiterte Auflage, 1995 (Schriftenreihe der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des 18. Jahrhunderts, Bd. 6).

BODOR Béla, *Régi magyar regénytükör*, Pécs – Bp., Halász & Társa kiadása, Seneca Könyvtár, é. n.

CONCHA Győző, *A kilenczvenes évek reformeszméi és előzményeik: Irodalomtörténeti vázlat*, Máriabesnyő – Gödöllő, Attraktor, 2005. Eredeti megjelenése: Bp., Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, 1885.

CZIBULA Katalin, „*Erőltetek mind azon által szép magyarságodra*”: *A Magyar Hírmondó Révai Miklós idejében = Historia Litteraria a XVIII. században*, szerk. CSÖRSZ RUMEN István, HEGEDŰS Béla, TÜSKÉS Gábor, munkatárs BRETZ Annamária, Bp., Universitas, 2006 (Irodalomtudomány és Kritika Tanulmányok), 476-493.

DEBRECZENI Attila, *Felvilágosult szemlélet és felekezetiesség? = A magyar művelődés és a kereszténység: A IV. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai Róma – Nápoly, 1996. szeptember 9–14.*, szerk. JANKOVICS József, MONOK István, NYERGES Judit, II. Kötet, Budapest – Szeged, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság – Scriptum Rt., 1998, 867–872.

DEZSÉNYI Béla, *A Magyar Kurír és a cenzúra 1787–1793*, Magyar Könyvszemle, 1967/ 1, 12–39.

ECKHARDT Sándor, *A francia forradalom eszméi Magyarországon*, Bp., Franklin-Társulat, Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda kiadása, 1924.

EGYED Emese, *Scytha vagyok: Ismeretlen paszkvillus a nyelvrokonításról – Sajnovitsnak = E. E., Olvasó nappal, író este*, Kolozsvár, KOMP-PRESS, Korunk Baráti Társaság, 2000, 220–248.

EGYED Emese, *Ihletmodellek, verses írósorolók = Historia Litteraria a XVIII. században*, szerk. CSÖRSZ RUMEN István, HEGEDŰS Béla, TÜSKÉS Gábor, munkatárs BRETZ Annamária, Bp., Universitas, 2006 (Irodalomtudomány és Kritika: Tanulmányok), 405–428.

FRIED István, *Jegyzetek Bessenyei György Tariménes utazása című regényéhez*, ItK, 1981/ 2, 210–220.

GRANASZTÓI Olga, *Cenzúra, hitvédők, könyvkereskedők és olvasók = A magyar irodalom története I. A kezdetektől 1800-ig*, főszerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, szerk. JANKOVITS László, ORLOVSZKY Géza, Budapest, Gondolat, 2007, 656–667.

GRANASZTÓI Olga, *Francia könyvek magyar olvasói: A tiltott irodalom fogadtatása Magyarországon 1770–1810*, Bp., Universitas, Országos Széchényi Könyvtár, 2009 (Res Libraria, III).

GYÖRGY Lajos, *Két dialógus régi magyar irodalmunkban*, Kolozsvár, Lapkiadó Nyomdai Műintézet R.-T., 1928 (Erdélyi Tudományos Füzetek, 12).

HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Az intencionáltság szintjei a szerzői és kiadói kötetekben = A látható könyv: Tanulmányok az irodalmi medialitás köréből*, szerk. HÁSZ-FEHÉR Katalin, Szeged, tiszatáj Könyvek, 2006, 5–82.

HOPP Lajos, *A magyar levélműfaj történetéből = Irodalom és felvilágosodás: Tanulmányok*, szerk. SZAUDER József és TARNAI Andor, Bp., Akadémiai, 1974, 501–566.

Ulrich IM HOF, *A felvilágosodás Európája*, ford. ZALÁN Péter, Bp., Atlantisz, 1995.

JAKAB Elek, *Szacsvay Sándor I.*, Figyelő: Irodalomtörténeti közlöny, 1881/ 11, 161–174.

JAKAB Elek, *Szacsvay Sándor II.*, Figyelő: Irodalomtörténeti közlöny, 1881/11, 252–267.

JAKAB Elek, *Szacsvay Sándor V.*, Figyelő: Irodalomtörténeti közlöny, 1881/11, 321–346.

JAKAB Elek, *Szacsvay Sándor VI.*, Figyelő: Irodalomtörténeti közlöny, 1882/ 12, 25–43.

KESZEG Anna, *A vers mint újsághír: Gyöngyössi János jelenléte a korabeli hírlapirodalomban = Prima manus. Tanulmányok a felvilágosodás korának magyar irodalmából*, szerk. KESZEG Anna, VADERNA Gábor, Bp., Ráció, 2008, 35—60.

KESZEG Anna, *Gyöngyössi János: Szövegek és kontextusok*, Bp., Ráció, 2011 (ligatura).

KÓKAY György, *A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei 1780–1795*, Bp., Akadémiai, 1970.

Magyar Hírmondó: Az első magyar nyelvű újság: Válogatás, sajtó alá rend., bev., jegyz. KÓKAY György, Budapest, Gondolat, 1981.

György KÓKAY, *Die Bedeutung der Wiener Publizistik für die ungarische Kultur der Aufklärung am Ende des 18. Jahrhunderts = A magyar nyelv és kultúra a Duna völgyében I.: Kapcsolatok és kölcsönhatások a 18-19. század fordulóján Die ungarische Sprache und Kultur im Donauraum I.: Beziehungen und Wechselwirkungen an der Wende des 18. und 19. Jahrhunderts*, szerk. Moritz CSÁKY, Horst HASSELSTEINER, KLANICZAY Tibor, RÉDEI Károly, Budapest – Wien, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, 1989, 89–93.

KOSÁRY Domokos, *Szatsvay Sándor*, *Élet és Tudomány*, 1953/ 30, 934–937.

KOSÁRY Domokos, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Bp., Akadémiai, 1996³.

KNAPP Éva, TÜSKÉS Gábor, *A magyar nyelvűség programja a XVIII. századi egyházi irodalomban = Tanulmányok a felvilágosodás korának magyar irodalmából*, szerk. DEBRECZENI Attila, Debrecen, A Debreceni Egyetem Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézetének kiadványa, 2004 (Studia Litteraria, XLII), 7-39.

LESKÓ József, Szaicz Leó, *a katolikus újságírás magyar úttörője: Irodalomtörténeti tanulmány: Első közlemény*, *Katolikus Szemle*, 1898, I/ 12, 583–603.

LESKÓ József, Szaicz Leó, *a katolikus ujságírás magyar úttörője: Irodalomtörténeti tanulmány: Második, befejező közlemény*, Katholikus Szemle, 1898, I/ 12, 709–779.

LUDASSY Mária, *A toleranciától a szabadságig Anglia 300 éve egy eszme történetének tükrében*, Debrecen, Kossuth, 1992.

LUKÁCSI Zoltán, *Egy ismeretlen Apor. Apor József (1759–1813) prédikációi*, ItK, 2005/ 4–6, 494–503.

MÁLYUSZ Elemér, *A türelmi rendelet: II. József és a magyar protestantizmus*, Bp., Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, 1939 (A magyar protestantizmus történetének forrásai).

MARGÓCSY István, *A magyar nyelv státusa a XVIII. század második felében = Folytonosság vagy fordulat? (A felvilágosodás kutatásának időszerű kérdései)*, szerk. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Kossuth Egyetemi, 1996, 251–259.

MARGÓCSY István, *Szigvárt apológiája = Mesterek, tanítványok: Ünnepi tanulmánykötet a hetvenéves Csetri Lajos tiszteletére*, szerk. SZAJBÉLY Mihály, Bp., Magvető, 1999, 151–168.

NAGY Imre, *Utazás egy regény körül: Bessenyei György „Tariménes utazása” című regényének filológiai elemzése*, Pécs, Pannónia Könyvek, 1998.

PAVERCSIK Ilona, *A “megvilágosodott” írók munkái a pesti könyvkereskedelemben = Folytonosság vagy fordulat? (A felvilágosodás kutatásának időszerű kérdései)*, szerk. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Kossuth Egyetemi, 1996, 81–87.

PAVERCSIK Ilona, *Szaicz Leó a felvilágosodás irodalmáról*, Magyar Könyvszemle, 1997/ 2, 167–186.

PÉCHY Imre, *Az első magyar hírlapíró*, Figyelő, 1874/ 10, 109–113.

PENKE Olga, *Voltaire tragédiái Magyarországon a XVIII. században*, Filológiai Közlöny, 1985/ 1–4, 107–132.

PENKE Olga, *Fordításelméleti gondolatok és fordítási gyakorlatok a magyar felvilágosodásban*, Irodalomtörténet, 2002/ 4, 517–532.

RÁKAI Orsolya, *Az irodalomtudós tekintete: Az önállósuló irodalom társadalmi integrációja és az esztétikai tapasztalat problémái 1780 és 1830 között*, Bp., Universitas, 2008.

RÓZSA Zoltán, *Szatíra és társadalom az itáliai középkorban és kora reneszánszban*, Bp., Akadémiai, 1984.

SIMON József, *Humanista satíra és deákos klasszicizmus: Kovács Ferenc Julius exclusus e coelis fordítása*, ItK, 1999/3–4, 449–467.

A magyar sajtó története I. 1705-1848, főszerk. SZABOLCSI Miklós, szerk. KÓKAY György, írták FENYŐ István, KÓKAY György, KOSÁRY Domokos, T. ERDÉLYI Ilona, UGRIN Aranka, Bp., Akadémiai, 1979.

SZAJBÉLY Mihály, *Előszó és ajánlás: A regény és közönsége a 18. század második felében*, Irodalomtörténet, 1985/ 3, 543–564.

SZALAY Károly, *Szatíra és humor*, Bp., Magvető, 1963.

SZENTIMREI Jenő, *Szacsvay Sándor (1752-1815) (Sajtónk haladó hagyományai)*, Útunk, 1952/ 35, 2.

SZILÁGYI Márton, *Irodalomtörténet és társadalomtörténet határán = Sz. M., Határpontok*, Bp., Ráció, 2007, 8–25.

SZILÁGYI Márton, *Vallás, felvilágosodás, irodalom. Kételyek és megfontolások*, Korunk, 2009/ 10, 12–19.

SZÜCS Zoltán Gábor, *A diszkurzív politikatudomány mint politikai diskurzustörténet: Tudományszemléleti és módszertani esszé*, Műhelytanulmányok 2. Working Papers 2., Miskolci Egyetem, Digitális archívum, Politikatudományi Intézet, 2008.

SZÜCS Zoltán Gábor, *Kontinuitás és diszkontinuitás a 18–19. század fordulójának magyar politikai kultúrájában: Politikai diskurzus-történeti esszé*, Századvég, 2010/ 1, 19–42.

TAKÁTS József, *Magyar politikai beszédmódok a XIX. század elején = Mesterek, tanítványok: Ünnepi tanulmánykötet a hetvenéves Csetri Lajos tiszteletére*, szerk. SZAJBÉLY Mihály, Bp., Magvető, 1999, 224–248.

TAKÁTS József, *Nyolc érv az elsődleges kontextus mellett*, ItK, 2001/ 3–4, 316–324.

TRÓCSÁNYI Zoltán, *A XVIII. század magyar nyomtatványainak meghatározása*, Magyar Könyvszemle, 1938/ 3, 193–278.

TRÓCSÁNYI Zoltán, *A szépirodalom üldözése*, Magyar Könyvszemle, 1943/ 4, 433–435.

VÖRÖS Imre, *Voltaire eposza és Péczeli magyar Henriása = PÉCZELI József, Henriás (1792)*, kiad., bev. VÖRÖS Imre, Bp., Balassi, 1996 (Régi Magyar Költők Tára XVIII. század/ I.), 13–32.

WALDAPFEL József, *A hazai hírlap- és folyóirat-irodalom történetéhez*, Magyar Könyvszemle, 1930/ 1–2, 55–89.